

4.4. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку регіонів України

Стратегічним завданням держави на сучасному етапі розвитку продуктивних сил є забезпечення основних принципів сталого соціально-економічного розвитку. Сталий розвиток є об'єктивною потребою будь-якої держави, оскільки він є альтернативою попередньому розвитку, що поставив людину і суспільство перед проблемою виживання та саморозвитку.

Перехід суспільства на засади сталості і збалансованості є можливим за умови постійного економічного зростання, яке супроводжується підвищенням реального життєвого рівня населення, зменшенням диференціації за доходами, ефективним використанням виробничого та інноваційного потенціалів, раціональним використанням природних ресурсів та збереженням навколишнього природного середовища. Економічне зростання визначається як збільшення виробничих можливостей, які залежать від чинників виробництва, рівня техніки і технологій [2]. У класичному розумінні під економічним зростанням розуміється перехід від одного стану економіки до іншого, коли у наступному періоді не лише збільшується виробництво існуючих товарів і послуг, але має місце виробництво нових товарів та послуг з використанням новітніх технологій. Економічне зростання як складова сталого соціально-економічного розвитку держави передбачає збільшення реального ВВП країни в одному періоді порівняно з іншим. Воно є свідченням зростаючих можливостей держави у реалізації своїх стратегічних планів та програм.

Головними факторами сталого економічного зростання, які тісно взаємопов'язані між собою, є наявний людський капітал, інновації та інвестиції.

Людський капітал це сформований або розвинений, у результаті інвестицій, накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника [3]. Людський капітал, по-перше, це домінанта сталого зростання економіки країни, підвищення якості соціально-

економічних відносин, що сприяє прискоренню інституційних реформ в умовах трансформаційних процесів; по-друге, включає потенційні здібності, які впродовж певного періоду створюють продукти та доходи, а також інвестиції на розвиток і підтримку цих здібностей; по-третє, виступає акумулятором соціального досвіду як головного чинника економічного розвитку та формування стабільної економіки [1]. Внесок людського капіталу в економічне зростання відбувається не тільки за рахунок більш високої продуктивності праці кваліфікованих і освічених працівників, а й за рахунок здатності людського капіталу до генерації нових ідей та інновацій. У сучасному розумінні людський капітал розглядається як фактор економічного зростання, що полегшує сприйняття інноваційних розробок і поширення досліджень, спрямованих на пошук нових шляхів розвитку всіх сфер національної економіки. Людський капітал накопичується і функціонує аналогічно реальному й фінансовому капіталам та спрямований на одержання прибутку в майбутньому. У даному випадку мова йде про інвестиції в людський капітал, а саме в освіту, підготовку і перепідготовку кадрів, підвищення кваліфікації тощо.

Важливим фактором сталого економічного зростання є інновації, оскільки саме вони здатні суттєво вплинути на формування конкурентоспроможності національної економіки, підвищення соціальної стабільності, удосконалення інституційних механізмів, поліпшення стану навколишнього природного середовища. Інновації сприяють модернізації економіки та виведенню її на новий технологічний рівень. Інноваційний розвиток – це визначений безперервний рух, що базується на впровадженні і реалізації інновацій, які зумовлюють поліпшення кількісних та якісних характеристик суб'єктів господарювання, забезпечують зміцнення їх ринкових позицій та створюють умови для прогресивного розвитку [6].

Розвинені країни світу вже давно й успішно здійснюють модернізацію національних економік, що насамперед передбачає перехід до енерго-, матеріало- та трудозберігаючих технологій, максимально ефективного використання виробничих ресурсів. Світова економіка рухається в напрямі розвитку національних інноваційних систем, удосконалення структури економіки,

підвищення якості відтворюваного багатства, прискорення темпів накопичення високоінтелектуального людського капіталу, розширення сучасних технологічних форм відтворення основного капіталу у спосіб прискорення інновацій, головним інструментом яких стає нова інноваційно-інвестиційна політика [4].

Проте і розвиток людського потенціалу, і активізація інноваційної діяльності потребують залучення значних інвестиційних ресурсів, без яких новітні технології неможливо впровадити у життя. Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті яких створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Такими цінностями можуть бути: кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів); рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності); майнові права інтелектуальної власності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; інші цінності [5].

Саме інвестиції визначають можливість розширеного виробництва, оновлення виробничого капіталу, розроблення і запровадження інноваційних технологій та підвищення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки. Тому мобілізація внутрішніх інвестиційних ресурсів та залучення зовнішніх інвестицій можуть здійснити необхідні модернізаційні перетворення, які забезпечать стійке економічне зростання.

Нажаль сучасний розвиток нашої держави характеризується погіршенням інвестиційного клімату, що підтверджується узагальненими показниками конкурентоспроможності національної економіки, розрахованими міжнародними організаціями. Індексом, який оцінює здатність економік забезпечувати більш високу продуктивність бізнесу, і як наслідок, більш високі темпи сталого економічного зростання й

економічного добробуту нації є індекс глобальної конкурентоспроможності. У 2013 р. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності втратила 11 позицій, з 73 до 84, отримавши показник 4,05 бали з 7 можливих [12]. Низькі позиції України в загальному рейтингу обумовлені низкою проблем, які заважають українським підприємствам досягти належного рівня конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Серед них варто виділити незначні іноземні та вітчизняні інвестиції в оновлення пріоритетних галузей економіки.

Основу інвестиційної діяльності будь-якої держави складають капітальні інвестиції. Фінансово-економічна криза 2008 – 2009 рр. призвела до загострення проблеми у сфері інвестиційної діяльності в Україні (табл. 1). Зокрема, у 2009 році обсяги капітальних інвестицій скоротилися майже на 30% порівняно з 2008 роком.

Таблиця 1. Валовий внутрішній продукт, індекси промислової продукції та капітальні інвестиції України [7, 8, 9]

Роки	ВВП		Індекси промислової продукції	Капітальні інвестиції	
	млн. грн.	у % до попереднього року		млн. грн.	у % до попереднього року
2008	948056	102,3	94,8	272074	122,2
2009	913345	85,2	78,1	192878	70,9
2010	1082569	118,5	111,2	189061	98,2
2011	1302079	120,2	107,6	259932	137,5
2012	1408889	108,2	98,2	263727	112,9
2013	1454931	103,3	95,7	247891	94,0

Процес відновлення інвестиційної активності у післякризовий період розпочався із суттєвим відставанням від динаміки економічного зростання. Лише тільки у 2011 році вдалося забезпечити приріст обсягу капітальних інвестицій. У 2012 році збереглася позитивна динаміка інвестиційних процесів (приріст капітальних інвестицій становив 12,9%). Дані таблиці 1 показують, що у 2010 році, не дивлячись на річний приріст ВВП та промислового виробництва, капітальні інвестиції суттєво зменшуються. У 2011 та 2012 роках інвестиційні процеси

активізувалися і випереджали загальноекономічну динаміку. Проте, ситуація у сфері інвестиційної діяльності за останні роки, нажаль, погіршується порівняно з 2012 роком, обсяг капітальних інвестицій у 2013 році зменшився на 18,9%.

Значною проблемою для України є нераціональна структура інвестування за сферами економіки. У 2013 році промисловість і сільське господарство разом забезпечили 47,8 % всього обсягу капітальних інвестицій. Проте, приріст обсягу капітальних інвестицій у промисловості за підсумками склав лише 0,3 %, у сільському, лісовому та рибному господарстві – 0,1%. Нажаль скорочується інвестування галузей соціальної сфери через обмежені можливості бюджету у професійну, наукову та технічну діяльність – на 64,7 %, державне управління й оборону – на 41,3 %, освіту – на 35,5 %, охорону здоров'я та надання соціальної допомоги – на 28,1 %. Це зменшує можливості розвитку людського капіталу як основного фактору формування інноваційної економіки [10].

У після кризовому періоді існують істотні відмінності у залученні інвестицій в основний капітал у регіональному розрізі. Слід зазначити, що такі регіони як Донецька (11072 млн. грн.), Дніпропетровська (12570 млн. грн.), Київська області (11263 млн. грн.) та м. Київ (25822 млн. грн.) є лідерами за обсягом інвестицій в основний капітал. У першу чергу це пов'язано з тим, що саме ці регіони мають вище середнього рівень забезпечення природно-ресурсним, трудоворесурсним, виробничим, фінансовим, інноваційним потенціалами. Натомість у таких регіонах як Волинська (1740 млн. грн.), Херсонська (1684 млн. грн.), Чернівецька (1756 млн. грн.) області інвестиції в основний капітал становлять менше 2 млрд. грн. [7, 8].

Значну роль у розвитку економіки будь-якої держави відіграють іноземні інвестиції, які мають вагомий вплив на підвищення економічної активності населення, створення нових робочих місць, розробку інноваційних проєктів та впровадження їх у виробництво, вдосконалення територіальної та галузевої структури господарства, розвиток малого і середнього бізнесу, покращення використання природно-ресурсного потенціалу, передового зарубіжного досвіду тощо. Врахування коштів є необхідним для аналізу потенційних можливостей розвитку

інвестиційних процесів в Україні. Конкурентними перевагами для залучення прямих іноземних інвестицій в Україну є сприятливі природно-кліматичні умови, значні запаси мінерально-сировинних ресурсів, висока продуктивність земельних угідь, розвинений виробничий комплекс, потужний трудоворесурсний потенціал, висока щільність інженерно-транспортної інфраструктури, вигідне економіко-географічне положення на перетині комунікаційних зв'язків тощо. Нажаль, на сучасному етапі розвитку визначальним фактором збільшення іноземних інвестицій є завоювання нових ринків, використання дешевих ресурсів, як природних, так і трудових. У такому випадку інтерес іноземних інвесторів полягає у лібералізації та розширенні внутрішніх ринків, а не у створенні доданої вартості на території України.

Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України дозволяє зробити висновки про збереження негативних тенденцій. Так, у 2013 р. іноземними інвесторами вкладено 5677,3 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), що становить 94,4 % від обсягів 2012 р. та 87,7 % – 2011 р. Майже половину прямих іноземних інвестицій було спрямовано у сферу оптової та роздрібною торгівлі, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, і тільки 29,3 % – у промисловість. Натомість зі сфери фінансової та страхової діяльності за рік було виведено майже 1,1 млрд дол., що виступило чинником порушення фінансової стабільності держави [10]. Зниження обсягів залучення в українську економіку іноземних інвестицій, у першу чергу пов'язане зі складною політичною та соціально-економічною ситуаціями в Україні, які суттєво погіршують інвестиційний клімат держави та її окремих регіонів. За обсягом залучених прямих іноземних інвестицій на одну особу Україна відстає від усіх країн Центрально-Східної Європи (рис. 1).

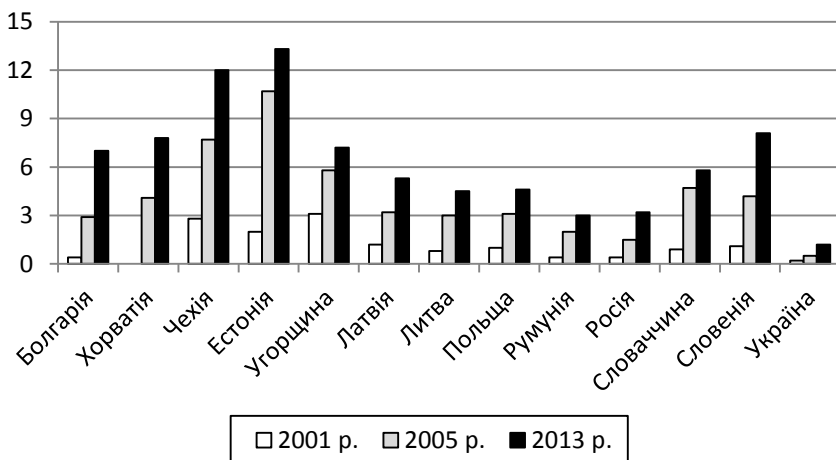

Рис. 1 Обсяг прямих іноземних інвестицій на одну особу у країнах Центрально-Східної Європи, тис. дол. США [11].

Так, станом на початок 2013 року обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну на одну особу склав 1199,3 дол. США, тоді як в Естонії – 13000 дол. США, що більше ніж у 10,8 рази.

Отже, інвестиції та їх динаміка служать своєрідним барометром стану національної економіки. Від них залежить економічне зростання і макроекономічна стабільність. Вони дають можливість формувати структуру народногосподарського комплексу, що відповідає вимогам ринкової кон'юнктури. Інвестиції служать засобом для вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, допомагають забезпечити інтенсивне зростання рівня та якості життя населення країни. Саме цим підтверджується значущість інвестицій у здійсненні процесів суспільного відтворення. Проте, реалізація принципів сталого розвитку стримується низькою активністю та ефективністю інвестиційної діяльності в Україні та її регіонах. Має місце нераціональне розміщення інвестицій, як у територіальному, так і галузевому аспектах. Існує значний дисбаланс у розвитку економічно розвинених регіонів (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області, м.Київ) та депресивних регіонів (Закарпатська, Тернопільська,

Хмельницька, Чернігівська, Івано-Франківська, Вінницька області). Основна причина зазначених негативних явищ – це недостатня увага до формування і ефективного використання інвестиційного потенціалу конкретного регіону.

Поняття інвестиційного потенціалу регіону є досить багатограним з точки зору його сутності, структури і взаємозв'язків з іншими категоріями. У результаті узагальнення найбільш поширених наукових підходів до розуміння сутності інвестиційного потенціалу регіону встановлено, що дана категорія досліджується на основі трьох підходів:

1) інвестиційний потенціал регіону розуміється як сукупність об'єктивних передумов (економічних, соціальних, природно-географічних тощо), необхідних для здійснення інвестиційної діяльності в регіоні;

2) інвестиційний потенціал регіону досліджується як сукупність інвестиційних ресурсів та факторів виробництва (фінансових, природних, трудових, капітальних тощо), необхідних для здійснення інвестиційної діяльності у регіоні;

3) інвестиційний потенціал регіону розглядається як сукупна можливість формувати внутрішні та залучати зовнішні інвестиційні ресурси з урахуванням природних, економічних і соціальних умов даного регіону.

Аналіз наукових підходів до розуміння сутності інвестиційного потенціалу регіону дозволяє визначити загальні його риси. Першою характерною рисою інвестиційного потенціалу регіону є наявність умов, за яких формуються внутрішні та залучаються зовнішні інвестиційні ресурси. До цих умов відносяться природно-ресурсний, виробничий та трудовий потенціали, розвинуті виробнича та соціальна інфраструктури тощо. В цілому ці умови формують сприятливий інвестиційний клімат для інвестиційної діяльності у регіоні. Другою властивістю інвестиційного потенціалу регіону є наявність інвестиційних ресурсів, таких як основні виробничі фонди, матеріальна складова оборотних фондів, нематеріальні ресурси та фінансові кошти, які можуть бути спрямовані на інвестування.

У той же час, у розглянутих підходах до виявлення сутності категорії «інвестиційний потенціал регіону» не враховується рівень попиту та пропозиції на інвестиційні ресурси. На

інвестиційному ринку регіону суб'єкти інвестиційної діяльності, на основі своїх стратегій розвитку та інвестиційних потреб, формують інвестиційний попит, інші суб'єкти формують інвестиційну пропозицію. За умови відповідності інвестиційного попиту та інвестиційної пропозиції формується інвестиційна привабливість регіону. У той же час інвестиційний процес відбувається в певному середовищі, яке впливає на нього через сукупність умов та факторів, які поєднуються в понятті інвестиційного клімату регіону. Інвестиційний клімат може бути сприятливим, або несприятливим. Сприятливий інвестиційний клімат підвищує інвестиційну привабливість регіону, як об'єкта інвестування, а несприятливий – зумовлює виникнення інвестиційних ризиків. Інвестиційні ризики також виникають тоді, коли інвестиційна пропозиція, яка формується на основі наявного інвестиційного потенціалу, не відповідає інвестиційному попиту в регіоні. Якщо інвестиційний попит перевищує пропозицію, виникає потреба у додатковому залученні інвестиційних ресурсів з інших регіонів, або у вигляді іноземних інвестицій.

Досліджуючи роль регіону в інвестиційному процесі слід відзначити двоїстий його характер: з одного боку регіон виступає як сукупність певних суб'єктів інвестиційної діяльності, а з іншого розглядається як об'єкт інвестування. У першому випадку регіон відтворює власні інвестиційні ресурси і розміщує їх на території даного регіону або за його межами, зокрема на території інших регіонів України та інших держав. У другому випадку регіон може розглядатися як об'єкт інвестування, до якого надходять інвестиційні ресурси, відтворені у самому регіоні або з інших регіонів України чи іноземних держав.

Отже, можна виділити такі форми участі регіону в інвестиційному процесі:

1) регіон – як сукупний інвестор власної економіки, що характеризує здатність соціально-економічної системи території акумулювати власні інвестиційні ресурси для потреб економіки регіону і його соціальної сфери;

2) регіон – як інвестиційний донор, що характеризує здатність соціально-економічної системи території формувати

власні інвестиційні ресурси та розміщувати їх надлишок (понад регіональний попит) в інших регіонах;

3) регіон – як інвестиційний реципієнт, що характеризує можливість соціально-економічної системи території залучати зовнішні інвестиційні ресурси з інших регіонів країни та іноземних держав (імпорт інвестицій).

Тоді економічну категорію «інвестиційний потенціал регіону» можна визначити як суб'єктно-об'єкту єдність учасників інвестиційного процесу, взаємодія яких лежить в основі формування регіонального інвестиційного ринку, характеризує збалансованість інвестиційного попиту та пропозиції, визначає можливість відтворення інвестиційних ресурсів у регіоні та обсяги їх міжтериторіального руху.

Таким чином інвестиційний потенціал регіону характеризує можливості соціально-економічної системи регіону акумулювати власні інвестиційні ресурси, залучати з інших територій та іноземних держав, а також використовувати їх для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону у відповідності до його потреб за сприятливих природно-географічних, соціальних, економічних та політичних умов.

Список джерел

1. Батченко Л.В. Фактори формування і використання людського капіталу України / Л.В. Батченко, Н.А. Мякотіна // Держава та регіони. – 2011. – №3. – С. 5-8. – Серія «Економіка та підприємництво».

2. Генералова Ю. Економічне зростання в умовах переходу до постіндустріального суспільства / Ю. Генералова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №11. – С. 14-21.

3. Грішнова О.А. Людський капітал: фактори формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2011. – 254 с.

4. Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України: Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень; За ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2013. – 80 с.

5. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua>.

6. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємства у транзитивній економіці: Монографія / За ред. С.М. Ілляшенка. – Суми: Університетська книга, 2008. – 582 с.

7. Регіони України 2012 рік: Статистичний збірник / Державна служба статистики України; За ред. О.Г. Осауленка. – У 2-х ч. – Ч.2. – К., 2012. – 801 с.

8. Статистичний щорічник України за 2012 рік: Статистичний збірник / Державна служба статистики України; Ред. О.Г. Осауленко. – К., 2013. – 552 с.

9. Україна у цифрах – 2012: Статистичний збірник / Державна служба статистики України; Ред. О.Г. Осауленко. – К., 2013. – 249 с.

10. Щодо ризиків і перспектив активізації інвестиційної діяльності в Україні [Електронний ресурс]: Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України. – Режим доступу. – <http://www.niss.gov.ua/>.

11. EIU Data tool [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.data.eiu.com/Default.aspx>.

12. The Global Competitiveness Report 2013–2014: Full Data Edition. – Geneva: World Economic Forum, 2013. – P. 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.Pdf/.

Гордієнко В.П. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку регіонів України / В.П. Гордієнко // Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері (розвиток галузей та регіонального виробництва, бюджетне регулювання та фінансування) : колективна монографія : у 2-х т. / за ред. Т. О. Журавльової. – Павлоград : АРТ Синтез-Т, 2014. - Т. 1. – С. 287-296.